

VILNIETĖS SCENOS MENININKĖS: (KODĖL) PAMIRŠTOS XIX a. ŽVAIGŽDĖS

Vida Bakutyte

LIETUVOS KULTŪROS TYRIMŲ INSTITUTAS

Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

v.bakutyte@gmail.com

Straipsnio objektas – mažai tyrinėtos (ar visai netyrinėtos) žymių XIX a. vilniečių scenos menininkių kūrybinės biografijos. Nors „vilniečio“ sąvoka gali būti taikoma ne tik Vilniuje gimusiems, bet ir ilgiau jame gyvenusiems bei dirbusiems menininkams, straipsnio apimtis lemia pasirinkimą: jame apsiribota kelių Vilniuje gimusių aktorių ir dainininkių kūrybinės veiklos analize. Įvertinus esamus fragmentiškus duomenis istoriografijoje bei pasitelkus turimus naujus faktus, čia pateikiami keturių būdingų savo laikmečio kūrybinių portretų štrichai: Marcjannos Korwell-Morawskos, Izabellos Górskos, Annos Ksaweros Deybel, Marios Ciechanowicz-Salvini. Publikacijos tikslas – aktualizuoti Lietuvoje ir už jos ribų išgarsėjusių vilniečių moterų pasiektų laimėjimų reikšmingumą. Tema išskleidžiama naudojant analitinį-kritinį, hipotezės bei loginės analizės metodus.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Vilnius, XIX a., aktorė, dainininkė, teatras, muzika.

Nemažai XIX a. vilniečių moterų savo likimus susiejo su aktorės ar dainininkės profesija. Šis istorinis tarpnis buvo scenos meno demokratėjimo, profesionalėjimo pradžios ir spartaus jo augimo, aktorių socialinio luomo kūrimosi metas. Ne viena Vilniuje gimusi scenos menininkė išgarsėjo ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Rusijos imperijoje ar net pasaulyje, tačiau visuotinėje muzikos ir teatro istorijoje jų biografijos atspindėtos labai fragmentiškai, o daugelio ir visai užmirštos ar minimos vien sensacingai tendencingame kitų žymių žmonių biografijų kontekste.

Viena pirmųjų sėkmingą teatrinę karjerą padariusi vilnietė buvo Marcjanna (Marianna) Korwell-

Morawska (apie 1765–1823). Būsimoji aktorė, kurios talentas geriausiai atsiskleidė kuriant pagrindinius vaidmenis tragedijose, gimė turtingoje vilniečių Korwellų šeimoje. Pasak amžininkų, buvo labai graži ir puikiai išsilavinusi, laisvai kalbėjo prancūzų kalba. Deja, apie šeimą nežinoma, kad dar turėjo brolių Tomaszą ir palaidota Rasose šalia Karolinos Korwell (motinos?). Apie 1785 m. ji ištekėjo už tuomet tik besikuriančio Vilniaus miesto teatro aktorius, vėliau jo direktoriaus Dominiko Morawskio. Nuo 1796 m. kartu su vyru nuolat gyveno ir dirbo Vilniuje. Miesto teatre aktorė vaidino su pertraukomis nuo 1785 m.; du kartus buvo jo direktorė (1801 06 16 – 1805 11 08 ir 1810 12 27 – 1811 08).

Švietėjų deklaruotų pozityvių idėjų įtaką M. Korwell-Morawska pajuto gana anksti, turėdama galimybę iš arti pažinti šias idėjas praktiniame darbe įgyvendinusį garsų lenkų aktorių ir pirmosios Vilniaus miesto teatro trupės vadovą Wojciechą Bogusławskį: keletą mėnesių ji vaidino Lvovo teatre kartu su žymiuoju teatro veikėju. Jo teatrinio darbo tradicijas tęsė ir D. Morawskis. Pasižymėję geru meniniu skoniu M. ir D. Morawskiai tinkamai formavo Vilniaus miesto teatro repertuarą, remdamiesi Lvovo, Varšuvos bei Paryžiaus teatrų patirtimi, stropiai rinko trupės narius. Jų vadovaujamas teatras parodydavo 100 ir daugiau spektaklių per metus¹. Tik pradėjusio veiklą teatro lankymas XIX a. pradžioje vilniečiams jau buvo tapęs poreikiu. Šiuo požiūriu daug nuveikė teatro vadovė M. Korwell-Morawska.

Po vyro mirties 1801 m. pradėjusi vadovauti 30 aktorių trupei M. Korwell-Morawska plėtė ne tik dramos repertuarą. Ji būrė dainininkus, suprasdama, jog teatro meninio pajėgumo rodikliu anuomet buvo laikomi operų pastatymai: tik finansiškai stabiliai dirbantis teatras įstengė kokybiškai parengti šio žanro kūrinis, nes brangiai kainavo dainininkų ir orkestro dalyvavimas, kostiumai ir dekoracijos. Be to, svarbiausias ir nelenškai įgyvendinamas uždavinys buvo suburti muzikinį išsilavinimą turinčius ir galinčius operose dainuoti artistus. M. Korwell-Morawskai pavyko tai padaryti: jau pirmaisiais XIX a. metais operų pastatymuose Vilniuje dainavo Katarzyna Biernacka, Anna Malinowska, Helena Hrehorowiczowa, Tekla Rogowska, Hana Bogusławska, Franciszka Kuczyńska, Antonis Fiszeris, Tomaszas Hrehorowiczius, Ignacy Kuczyńskis, Sewerynas Malinowski. Tokios sudėties trupė buvo gana pajėgi atlikti operas. Nemažai jų pasirodė būtent M. Korwell-Morawskos iniciatyva: Luigi Cherubini *Lodoiška*, Wenzelio Müllerio *Braminų saulės šventė*, Peterio Winterio *Nutraukta auka*, Józefo Elsnerio *Sultonas Wampunas, arba Neišmintingi norai*, Jano

¹ Vilniaus magistrato archyvas, [Vilnius], 1798, in: Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 458, ap. 1, b. 391, l. 54.

Stefani *Krokuviečiai ir kalniečiai*, itin svarbi premjera – Wolfgango Amadeus Mozarto *Užburtoji fleita*. Daugeliui operų buvo rengiamos naujos dekoracijos ir kostiumai. Užmojus rodo vien tai, kad Antonio Salieri didžiajai operai su rečitatyvais *Palmira, Persijos karalienė*, kurios dekoracijas piešė Antanas Smuglevičius, buvo rengiama 120 naujų kostiumų iš persų ir indų atlaso. Išlaidos pasiteisino – pajamos buvo geros.

M. Korwell-Morawska buvo labai energinga vadovė. Tuo metu teatras Vilniuje dirbo ir žiemos, ir vasaros metu. Jos diplomatiškus sugebėjimus įvertino ir šiaip jau palankiai teatro atžvilgiu nusiteikę generalgubernatorius Leontijus Benigsenas, civilis gubernatorius Dmitrijus Lanskojus bei caras Aleksandras I, suteikęs jai privilegiją. Jų palankumas užtikrino Vilniaus teatrui savotiškas monopolines teises: kurį laiką į miestą atvykusios trupės savo pasirodymus turėjo derinti su miesto teatro vadovybe. 1802 m. Aleksandro I vizitas Vilniuje sutapo su prancūzų aktorių gastrolėmis, trukusiomis dvi savaites. Šią situaciją pelningai išnaudojo miesto teatro vadovė: Aleksandro I apsilankymo teatre garbei (su imperatoriumi M. Korwell-Morawska bendravo prancūzų kalba) ji inicijavo bendrą prancūzų ir vilniečių vakarą, kurio programą sudarė prancūzų dramos spektakliai ir Vilniaus teatro aktorių muzikinio repertuaro veikalai. Vadovė nepagailėjo pinigų teatro salės papuošimui, pasirūpino itin aktualiu klausimu – kad būtų tinkamai apšviesta scena. Rusijos imperatoriaus padėka ir piniginis paskatinimas (vienodas prancūzams ir vilniečiams) buvo tam tikras laimėjimas, kurį papildė dar ir prancūzų mokėti pinigai už teatro salės nuomą.

Sumanios vadovės teatrą rėmė ir Lietuvos dvarininkija, palankiai vertino universiteto profesūra. M. Korwell-Morawska sėkmingai bendradarbiavo su žinomais Vilniaus kultūrinio gyvenimo dalyviais, 1804 m. mieste apsigyvenusia Josepha ir Christine Gerardi (Gerhardi) Frankų pora, kurios biografijose figūruoja pasaulinių įžymybių – Josepha Haydno, Ludwigo van Beethoveno ir kt. – vardai. Tačiau jau 1805 m. lapkritį

talentingoji aktorė ir direktorė užleido teatro vadovo pareigas aktoriui ir dainininkui Maciejui Każyńskiui. Tiesa, po penkerių metų ji vėl sugrįžo prie teatro reikalų, kai Vilniaus kultūrinio gyvenimo entuziastams nepavykus įgyvendinti J. Franko inicijuotą idėją apie naują teatrą (1810), projekte vadintą *Lietuvos nacionaliniu teatru* (*Theâtre national de Lithuanie*)², turėjusi įsikurti Mykolo Kleopo Oginskio rūmuose Rūdninkų gatvėje, generalgubernatorius Smolensko kunigaikštis Michailas Goleniščevas-Kutuzovas pasiūlė pradėti vaidinti Rotušėje, rodyti nedidelius iš prancūzų kalbos verstus muzikinius spektaklius ir vodevilius, o vadove pakviesti vėl M. Korwell-Morawską. Yra spėjanti, kad vilniečiai aktoriai patys paprašė nuo teatro reikalų nutolusios M. Korwell-Morawskos sugrįžti ir vadovauti trupei³. Be paprastesnės formos kūrinų, Rotušėje tuomet buvo rodomos ir operos – Étienne'o Nicolas Méhulio *Dykuma*, kurios libretą (Jeanas Nicolas Bouilly) specialiai čia vaidinantiems į lenkų kalbą išvertė aktorius Janas Szymkailo, A. Salieri opera *Angiolina, arba Santuoka per sąmyšį*, kurią inicijavo labdaros tikslais J. Frankas, ir kitos.

Dėl tokių pasikeitimų vienu metu Vilniuje buvo du teatrai: M. Każyńskis su dalimi aktorių vaidino vadiname Didžiąjame teatre Vilniaus gatvėje, M. Korwell-Morawska su trupe – apie metus Rotušėje trumpai vadiname Naujuoju teatru. Deja, abiem trupėms ne itin sekėsi: darbui trukdė intrigos ir nesutarimai – įprastas epochinis teatrų gyvenimo reiškinys. Dažnai kivirčiai kildavo skirstant vaidmenis ir pajamas. Rotušėje vaidinusi trupė iširo greičiausiai dėl finansinių problemų: M. Korwell-Morawska nespėjo (ar nenorėjo, gal neprivalėjo) mokėti pinigų už Rotušės patalpų pritaikymą teatro spektakliams; tai buvo M. Goleniščevo-

Kutuzovo sumanymas. Gali būti, kad jai buvo sunku per trumpą trupės gyvavimo laiką balansuoti tarp kreditorių reikalavimų, netolygių pajamų ir atlyginimų aktoriams. Žinant, jog M. Korwell-Morawska turėjo sėkmingo vadovavimo patirtį, galima ir kita prielaida – vadovė sugebėjo realiai vertinti padėtį: tuo metu Vilniui dviejų teatro scenų dar buvo per daug. Vienaip ar kitaip, ji atsisakė šių pareigų 1811 m. rudenį ir vėl antrą kartą vadovavimą trupei užleido M. Każyńskiui. Su ja vaidinę aktoriai grįžo į senąsias teatro patalpas.

Vilnietė aktorė ir teatro direktorė garsėjo savo diplomatiškumu, kurio dėka nemažai pasiekė. Palaikydama gerus santykius su Vilniaus universitetu, tapusiu teatro repertuaro cenzoriumi bei kreipusiu į klasikinės tragedijos linkme, ir vengdama konflikto, ji statė pakankamai daug šio žanro kūrinių. Kita vertus, repertuaras nuolat buvo papildomas įvairiais spektakliais. M. Korwell-Morawska, stebėjusi Europos teatrų, ypač Paryžiaus, repertuarą, stengėsi ir savo scenoje, žinoma, pagal išgales, parodyti tai, kas vyksta europiniame teatre. Tai jos nuopelnas, kad trupės repertuare atsirado Friedricho von Schillerio *Fiesco sąmokslas* ir *Don Karlas*, kuriuose atsispindėjo „audros ir veržimosi“ idėjos – feodalinių santykių kritika ir asmenybės laisvė. M. Korwell-Morawskai vadovaujant pastatytas W. A. Mozarto *singspiel*'is *Užburtoji fleita*, vokiečių romantinės operos pirmtakas. Populiarėjančiame dramų repertuare buvo Augusto Friedricho Ferdinando von Kotzebue, Charles'io Antoine'o Guillaume Pigault-Lebruno, René Charles'io Guilbert'o de Pixérécourt'o, Friedricho Julius Wilhelmo Zieglerio kūriniai.

Nesunku rasti ir kitų vilnietės diplomatiškumo pavyzdžių. Sugebėdama įgyti ir panaudoti carinės valdžios palankumą, kuris atnešė teatrui ir apskritai miesto kultūrai nemaža naudos, ji nevalgė bendrų renginių ir su nepaklusniais carinei valdžiai filomatais ir filaretais. Energinga menininkė dirbo švietėjišką darbą ne tik teatre, bet ir organizavo koncertus, mėgėjų vaidinimus. Jau nebūdama teatro vadovė rengtuose vakaruose drauge su kitais aktoriais bei universiteto studentais

2 Žr. Josepho Franko prisiminimai, [Vilnius], in: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 21, b. 3, l. 134–136; *Pamiętniki d-ra Józefa Franka*, opracował Władysław Zahorski, Wilno, 1913, t. 2, p. 134.

3 Mieczysław Rulikowski, *Teatr polski na Litwie*, Wilno: wydawnictwo „Kurjera Litewskiego“, drukiem E. Nowickiego, 1907, p. 42.

skaitė ištraukas iš pjesių; su šia aktore dialogus vaidino ir Adomas Mickevičius.

M. Korwell-Morawkos biografija Lietuvos teatro istorijai yra daugeliu aspektų labai įdomi. Ji buvo tikra vilnietė, taip anksti, XIX a. pradžioje, tiek daug pasiekusi teatro mene, kuris kaip miesto kultūros fenomenas Lietuvoje tuo laikotarpiu dar tik pradėjo rasti. Jos šeima buvo tikrų vilniečių šeima, kurios pavardė Korwell galėjo būti sulenkinta iš Karvelio ar Balandžio (lenkų kalboje nėra žodžio *korwell*), o vėliau gal ir vėl grįžta prie dabar paplitusių Lietuvoje šių lietuviškų asmenvardžių, nors jų rašyba ir tautiškas yra neesminė aplinkybė Lietuvos, kaip ir kitų kraštų, teatro istorijos vingiuose. Kur kas svarbiau pažymėti, kad jau pačioje XIX a. pradžioje išaugo teatro visuomeninis reikšmingumas, Vilniaus scena tolydžiu tapo regioninės kultūros centru: šie nuopelnai priskirtini ir M. Korwell-Morawskai.

Deja, dėlįojant talentingos Vilniuje gimusios aktorės kūrybinės biografijos mozaiką, išsamiam jos vaizdui trūksta daugelio „akmenėlių“. Dėsningsai kyla klausimai, į kuriuos atsakymus tegalime numanyti. Neaišku, kodėl 1805 m., pačiais sėkmingiausiais M. Korwell-Morawkos karjeros metais, kai pajamos buvo didžiulės, ji sutinka atsisakyti vadovavimo teatrui, savo pareigas atiduoda M. Każyńskiui ir net nebevaidina teatre: su publika atsisveikino Antoine'o Marino Lemierre'o tragedijoje *Lanassa*. Juk nemenka suma, kurią M. Każyńskis sumokėjo už teatro išlaikymą metus į priekį, neturėjo lemti tokio apsisprendimo ir tuo labiau versti atsisakyti vaidmenų. Pinigų jai netrūko: buvo iš turtingos šeimos, kuri net galimai rėmė jos ir jos vyro D. Morawskio teatrinę veiklą bei jų asmeninį gyvenimą. Tuo metu retai kuris aktorius galėjo turėti lėšų namui įsigyti. M. ir D. Moravskių pora tokią nuosavybę turėjo dar dirbdami Gardine (pardavė 1797)⁴. Greičiausiai pasitraukimo iš teatro priežastis buvo nesiliaujantys nesutarimai su M. Każyńskiu, dėl kurių

4 Zbigniew Jędrychowski, *Teatra Grodzieńskie 1784–1864*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2012, p. 54.

dar anksčiau vaidinant Gardine buvo teistasi, kai dėl įžeidimų ir nepagarbaus elgesio su ja aktorė verkdama nutraukdavo repeticijas⁵.

M. Korwell-Morawkos pavyzdys, kai iš teatrinės veiklos galima buvo be rūpesčių pragyventi, yra retas Lietuvos (ir ne tik) teatro istorijoje, ypatingas ir tuo, kad tokių laimėjimų pasiekė moteris XIX a. pradžioje. Ji buvo viena pirmųjų teatro vadovių regione. Dar 1805 m. prieš išeidama iš teatro M. Korwell-Morawska statėsi naujus namus (ar vilą) Vilniuje, Antakalnyje, kuriuose ir apsigyveno (vėliau jie buvo pavadinti *Tivoli*). M. ir D. Morawskiems, o po vyro mirties, aktoarei priklausė namas Trakų gatvėje, dvarelis Dzialūnų kaimė (Vilniaus apskrityje).

Vilnietės aktoriniai sugebėjimai buvo taip pat visuotinai pripažinti. Juos palankiai vertino net griežtasis Vilniaus teatro kritikas, istorikas ir kultūros mecenatas Joachim Lelevelis⁶. M. Korwell-Morawkos teatrinę veiklą pavyzdine laikė W. Bogusławskis, teigdamas, jog jos vadovauto teatro laikotarpis buvo vienas geriausių Vilniaus scenos laikmetis⁷. Tad, sugretinus kai kurias aplinkybes, gali kilti klausimas, kodėl teatro istorijoje daugiau (nors taip pat nepakankamai) vietos skirta tuo pačiu metu Vilniuje dirbusio kito talentingo aktoriaus ir teatro vadovo M. Każyńskio nei M. Korwell-Morawkos biografijai. Atrodo, ir jų, mirusių beveik vienu metu, laidojimo aplinkybės buvo skirtingos. 1823 m. M. Każyńskis buvo palaidotas Bernardinų kapinių kolumbariume (tai buvo brangu) kaip itin nusipelnęs menininkas. Po kelerių metų, 1829 m., šioje vietoje antrai paminklinei lentai balto marmuro skyrė Vilniaus magistratas⁸. Tais pačiais 1823 metais (po 3 mėn.) Vilniuje mirusi M. Korwell-Morawska palaidota Rasose;

5 *Ibid.*, p. 52–54.

6 Joachim Lelevel, *Listy do rodzeństwa pisane*, oddział I, t. I, Poznań: Nakład Księgarni J. K. Żupańskiego, 1878, p. 34.

7 Wojciech Bogusławski, *Dzieje teatru narodowego na trzy części podzielone oraz Wiadomość o życiu sławnych artystów*, Warszawa: N. Glücksberg, 1820, p. 48.

8 Lucjan Uziębło, „Wileński nekropol muzyczny“, in: *Śpiewak*, 1933, Rok XIV, Nr. 11, p. 167.

jos antkapiniam paminklui panaudotas lauko akmuo. Nuo istorijos „pasislėpė“ aktorės, regis, vienturčio sūnaus Karolio likimas.

Dar Marcjannai Korwell-Morawskai tebevadovaujant miesto teatrui, savo biografiją pradėjo kitos dvi vilnietės – dramos aktorė, baletu šokėja ir dainininkė Izabella Górska ir dainininkė Anna Ksawera Deybel.

Pirmaisiais XIX a. metais Vilniuje suaktyvėjo baletu šokėjų iniciatyvos. Žiūrovai pamėgo vienaveiksmius baletus, kuriuos su vietiniais vaikais greičiausiai buvusiam teatro pastate Oskierkų rūmuose rengė baletmeisteris Michałas Antonis Bończa-Tomaszewskis. Jo suformuotą trupę papildė baletmeisteris Jakubas Terleckis, kurio trupėje taip pat šoko vilniečių vaikai, tarp jų – vėliau garsūs aktoriai Zygmuntas Anczycas ir Izabella Górska, netrukus tapusi viena garsiausių vilniečių aktorių, laikyta Vilniaus miesto teatro pažiba. Drauge su jais spektakliuose pasirodydavo iš Varšuvos atvykę baletu šokėjai Ksawery Deybelis bei vyras ir žmona Monaretti (1803). Šioje trupėje 1803 m. žiemą pradėjo šokti scenoje ir šoko visą žiemą, kol trupė vaidino Vilniuje, septynerių (ar dešimties) metų mergaitė. Tai buvo Izabella Górska (1796 (ar 1793?)–1841). Ji gimė Vilniuje kilmingoje Stanisława ir Annos Górskių šeimoje, kurios draugas Vilniaus teatro aktorius Adamas Malinowski ir rekomendavo šiems baletu artistams jaunąją Izabellą. Monaretti pora ėmėsi ją mokyti baletu šokio: pamokos davė naudos, išlavino kūną, suteikė gracingumo laikysenai.

Išvykus baletu trupei, I. Górska mokėsi Vilniuje privačioje Goldsteino mokykloje, kur jai buvo dėstoma prancūzų ir vokiečių kalbos, muzika ir kitos disciplinos. Išsilavinusi, gražios išvaizdos mergina debiutavo teatre 1815 m. rugsėjo 16 d. Alojzy Fortunato Żółkowskio komedijoje *Niurzglis Benonas*, kuri buvo skirta A. Malinowskio beneficijai. I. Górska, iškart užkariavusi publikos dėmesį ir tapusi Vilniaus miesto teatro aktore, apie trejus metus nuosekliai dirbo neatsisakydama įvairaus amplitudos vaidmenų, nevengdama antraeilė. Svarbių įgūdžių aktorė įgavo vaidindama

su lenkų teatro žvaigždėmis jų gastrolinių spektaklių metu. 1816 m. Vilniuje lankėsi pirmasis šio miesto teatro vadovas, puikus, tuo metu jau turintis didžiulę sceninio darbo patirtį aktorius W. Bogusławskis. Jis buvo nepralenkiamas komiškųjų personažų kūrėjas scenoje. Jauna pradedanti aktorė turėjo galimybę ne tik stebėti jo meną, bet ir vaidinti kartu komedijose – Carlo Goldoni *Melagis*, Philippe'o Destouches'o (tikr. Néricault) *Tariamasis nekaltas avinėlis*. Šis žanras buvo artimas aktorės įvairiapusiam talentui. Netrukus ji atliko Friederikovo vaidmenį vilniečių trupės labai mėgtos vokiečių dramaturgės Franul von Weissenthurn (merg. Johanna Rahel Theresia Grünberg) komedijoje *Vaistai be recepto ir vaistinės*. Kitokio žanro šios autorės pjesė – istorinę dramą *Katarzyna, Lenkijos karalaitė* – vilnietė aktorė pasirinko savo beneficijai (1817). Vėliau ji geriausiai atsiskleidė dramose ir tragedijose⁹.

Pozityvios įtakos Izabellos Górskos aktorinio stiliaus formavimuisi turėjo Varšuvos primadonos Józefos Ledóchowskos vaidyba, kurią pirmąkart išvydo Vilniuje 1818 m. liepos 14 d. Williama Shakespeare'o *Makbete*. Vaidindama kartu su prityrusia menininke, kurią visuomet laikė sektinu pavyzdžiu, I. Górska stebėjo ir mokėsi, atsižvelgdavo į jos pastabas. Netrukus pastebėta jos akivaizdi pažanga, ir ji iškilo į pirmąją vilniečių aktorių gretas. 1819 m. gegužės 8 d. Vilniaus trupės primarius Józefas Rogowski savo beneficijai – Augusto Friedricho Ferdinando von Kotzebue istorinėje dramoje *Grafas Beniowski* – Izabellai Górskai patikėjo pagrindinį Afanasijos, Kamčiatkos gubernatoriaus dukros, vaidmenį. Žiūrovai, kolegos aktoriai ir teatro direktorius M. Każyński labai gerai įvertino jos vaidybą. Tais pačiais metais ji dar šoko ir baletu – gastroliavusio Fortunato Bernardelli trupėje. Tad būdama 23 metų I. Górska jau pelnė Vilniaus teatro primadonos titulą.

I. Górskos aktorinio meno formavimasis sutapo su romantinių tendencijų skvarba į Europos teatrų

⁹ Plačiau žr. Vida Bakutytė, *Vilniaus miesto teatras: egzistencinių pokyčių keliu 1785–1915*, Vilnius: LKTI, p. 158–162.

1. *Izabella Górska*, 1838, Elžbietos vaidmuo
 Franzo Ignazo von Holbeino romantinėje riteriškoje komedijoje
 „Turnyras Tenčine“ („Turnier zu Kronstein“)
 Izabella Górska as Elžbieta in the romantic knightly comedy
 by Franz Ignaz von Holbein „Tournament in Tenczyn“
 („Turnier zu Kronstein“), 1838

scenas. Teatrinio meno, aktorinės vaidybos stiliaus naujovių kaita Lietuvoje, kaip ir kitur, išgyventa au-
 dringai: neišvengta priešpriešos tarp teatro politiką
 formavusių intelektualijų sluoksnių, ne visi aktoriai
 iškart priėmė kintančias sceninės raiškos priemones,
 vangiai atsisakydami jiems įprastos vaidybos etalonų.
 I. Górska buvo labai imli menininkė. Šiuo požiūriu

ypatingas jos sukurtų personažų galerijoje buvo Mal-
 vinos vaidmuo Pierre'o François Adolphe'o Carmou-
 che'o, Achille'io Francois Jouffroy d'Abbans'o ir Jeano
 Charles'io Emmanuelio Nodier melodramoje *Šmėkla*
 (1821). Tai buvo išskirtinis ir svarbus kūriny-
 sare, įsitvirtinant romantinėms tendencijoms, galimai
 įtakojęs A. Mickevičiaus *Vėlinių* kūrimą (ypač nemaža
 paralelių galima išvelgti Lordo Rutveno iš *Šmėklų* ir
 Gustavo iš *Vėlinių* IV dalies paveiksluose). Malvinos
 personažas buvo reali mergina, kurią pamilsta kapinių
 šmėkla Lordas Rutvenas, bet ji nežino, kad jos mylima-
 sis – žmogus-vampyras, tik žiūrovai apie tai sprendžia
 iš Prologe matyto Malvinos sapno¹⁰. Įtampa, nerimas,
 numanomoms dramatiškos atomazgos laukimas – toks
 emocinis fonas buvo išlaikomas per visą spektaklį.
 Sceninis vyksmas vertė krūpčioti žiūrovus, nepratu-
 sius prie tokios vaizdų ir veiksmo scenoje sukeltos
 emocinės būklės. Tragiško finalo nuojauta sudarė ir
 Malvinos vaidmens kūrimo pamatą. Sėkmė parodė,
 kad aktorė jau buvo įvaldžiusi šias naujas, su scenos
 romantizmo sklaida besiformuojančias teatro raiškos
 priemones. Tarp daugelio kitų I. Górskos suvaidintų
 vaidmenų reikėtų išskirti ir 1834 m. savo benefisui pa-
 sirinktą melodramą *Svitezietė* pagal A. Mickevičiaus
Balades su vilniečio kompozitoriaus ir dirigento Wik-
 toro Każyńskio muzika.

I. Górska buvo publikos numylėtinė: iki 1839 m.,
 t. y. visą savo gyvenimą (išskyrus paskutinius pusan-
 trų metų), ji vaidino Vilniuje dramose, komedijo-
 se, operose. Jos aktorinį talentą įvertino gerai teatro
 meną išmanę amžininkai. Aktyvus kultūros veikėjas
 Adomas Honoris Kirkoras, perteikdamas ne vien savo
 nuomonę, vadino aktorę „Vilniaus scenos pasididžia-
 vimu visus dvidešimt ketverius metus“¹¹. Viename
 reikšmingiausių ir rimčiausių Vilniaus kultūros lei-
 dinių *Wizerunki i roztrząsanie naukowe (Moksliniai*

10 *Upiór* według opowieści Byrona melodramat w 3 a. Carmouche,
 Jouffroy i Ch. N[odier], z francuzkiego tłómaczona przez Bo-
 nawentura Kudlicza, Warszawa: Drukarnia Łatkiewicza, 1821.

11 Adam Honory Kirkor, „Izabella Górska“, in: *Pamiętniki umysłowe*,
 t. 2, Wilno: u Glücksberga, 1845, p. 25.

požiūriai ir tyrimai) taip pat aukštai įvertinta šios vilnietės aktorės vaidyba. Ji vadinama „Vilniaus scenos puošmena“, rašoma, kad „tarp mūsų teatro aktorių ji yra pirmoji. Kiekvieną vaidmenį supranta ir tinkamai atlieka; ja galima pasitikėti, kad jokiam spektakliui nepadarys žalos, o tik savo vaidyba jį pakylės“¹². Straipsnio autorius pabrėžė, kad jai vienodai gerai pavyksta įvairūs vaidmenys – ir mylimosios, ir herojės. Pasak rašiusiojo, jau vien ilgojo monologo iš F. von Schillerio *Orleano mergelės* 4 v. pradžioje atlikimas yra puikus jos talento įrodymas¹³. I. Górskos laikysena scenoje buvo tinkama, judesiai atitiko vaidmenis, jai gerai sekėsi ir nebylios scenos, kur teko naudoti vien gestus ir mimiką. Jos sukurti vaidmenys rodo platų aktorinio talento diapazoną ir didelį įvaldytų raiškos priemonių arsenalą: sukurta daugybė vaidmenų klasikinėse tragedijose, romantiškose dramose, komedijose, kai kuriose operose, baleto scenose.

Tačiau netikėtai 1839 m. būdama vos 43 (ar 45) metų Vilniaus scenos žvaigždė atsisveikino su savo teatru, su gimtuoju miestu ir šeimos namais Vilniaus gatvėje. Nežinomos tikrosios šio poelgio priežastys. Vilniaus teatras tuomet išgyveno pakilimo laikotarpį, vadovaujamas gabaus teatro reikalų tvarkytojo vokiečių dainininko Carlo Wilhelmo von Schmidkoffo. Drauge su vilniečiais dainavo ir jis, ir jo dukra Ewa. Vėliau dar bent kelios Schmidkoffų kartos vaidino Vilniuje – C. W. von Schmidkoffo marti dramoms aktorė Jekaterina Piunova-Schmidkoff, jo anūkas dramoms aktorius, kompozitorius, dramaturgas Anatolijus Schmidkoffas. Tuo tarpu Vilniuje gimusi ir talento sužydėjimo sulaukusi aktorė I. Górska iš miesto teatro gyvenimo ir jo istorijos pasitraukė negrįžtamai. Kalbėta, kad moteris Vilnių paliko dėl konflikto su teatro vadovu. Nors C. W. von Schmidkoffas viešai žiūrovų akivaizdoje paskelbė, kad visų mylima aktorė nepaliks

12 Adam de Sztrunk Asses. Izby Kryminalnej Gub. wileńs. [Edward Jan Römer?], „Artystki i artyści dramatyczni, składający terazniejszy teatr polski w Wilnie“, in: *Wizerunki i roztrząsanie naukowe*, poczet nowy, t. 23, Wilno, 1838, p. 124.

13 *Ibid.*, p. 125.

Vilniaus scenos, ji dar vaidino paskutiniame savo benefise Victorio Marie Hugo dramoje *Maria Tudor*, o su publika atsisveikino gegužės 12 d. Johannos vaidmeniu F. von Schillerio dramoje *Orleano mergelė*.

1839 m. vasarą Vilniaus primadona kartu su keliais Vilniaus teatro aktoriais vaidino Gardine. Iš pradžių paskelbusi, kad vaidins trumpai, vis dėlto rugsėjo mėnesį kreipėsi į vietos valdžią su paraiška vadovauti Gardino teatrui. Ir nors tuomet šio teatro trupei vadovavo Stanisławas Nowakowski, „konkursą“ laimėjo vilnietė, ypač po to, kai tokį jos norą palaikė vietos gyventojai ir aktoriai, raštu aiškindami vadovybei, kad talentinga aktorė jau spėjo parodyti naujų kūrinių, puikiai atliko vaidmenis, pademonstruodama plačiai žinomą savo talentą, be to, pakvietė orkestro muzikantus iš Lenkijos Karalystės¹⁴. Sudariusi vadovavimo Gardino teatrui sutartį trim metams (1839–1842), 1839 m. lapkričio 1 d. aktorė pradėjo dirbti šio teatro direktore. Repertuare buvo įvairių žanrų kūrinių – Valentino Fioravanti opera *Kaimo dainininkės*, Piu-so Aleksanderio Wolffo ir Carlo Maria von Weberio *Preciosa*, Victorio Marie Hugo drama *Angelo Malipieri*, Alexandre'o Dumas tėvo pjesė *Saracėnas (Le Sarrazin)* ir kt. Reikia pažymėti jos, kaip teatro direktorės, tvirtą poziciją repertuaro pasirinkimo atžvilgiu: ji nemėgo kompromisų su cenzūra, visuomet siekė savarankiškumo ir pasirinkimo laisvės tiek, kiek įmanoma buvo jos turėti, esant politinei carinės valdžios cenzūrai.

1840 m. vasarą I. Górska su Gardino trupe rodė spektaklius Kobrine. Tarp kitų spektaklių buvo ir Franzo Ignazo von Holbeino romantinė riteriškoji komedija *Turnyras Tenčine* (orig. *Turnier zu Kronstein*), kurioje ji vaidino Elžbietą, vieną paskutinių vaidmenų suvaidintų Vilniuje (1838). Baigiantis vasarai keletą spektaklių rodė Suvalkuose.

Vėl grįžusi į Gardiną, teatro direktorė pradėjo rudens–žiemos sezoną. Paskutinį savo teatrinį sezoną ir likusį savo gyvenimo pusmetį I. Górska praleido tarp

14 Zbigniew Jędrychowski, *op. cit.*, p. 172.

2. Anna Ksawera Deybel, XIX a. vidurys

Anna Ksawera Deybel, The middle of the 19th century

Gardino ir Suvalkų: 1840–1841 m. žiemą trumpo išvykimo į Suvalkus tikslas nežinomas. Grįžusi dar tą pačią žiemą su trupe vėl rodė spektaklius Gardine. 1841 m. balandį įvykusi tragedija – Gardino teatro rūbinėje nusišovė trupės aktorius Józefas Łosickis (beje, vaidinęs prieš tai Vilniuje) – tikriausiai ypač turėjo paveikti trupės vadovę. Po šio įvykio I. Górska išvyksta į Suvalkus, kur po mėnesio, gegužės 26 d., miršta. Jos mirtį patvirtinančią pažymą pasirašė aktoriai Paweł Majewski (aktorės svainis; sesers vyras?) ir Tadeusz Burdziński¹⁵.

Nepakanka šaltinių, leidžiančių spręsti apie Vilniaus gražuolės asmeninį gyvenimą, pavyzdžiui, ar ji buvo sukūrusi savo šeimą. Kaip galima spėti iš užrašo

„Panna Izabella“ („Panelė Izabella“) ant litografijos, atliktos 1838 m. (t. y. kai jai buvo 42 ar 45-eri), kurioje aktorė pavaizduota Elžbietos vaidmenyje, tuo metu ji nebuvo ištekėjusi. Paslaptis gaubia paskutinius garsios aktorės gyvenimo ir darbo metus, dienas, mirties ir palaidojimo aplinkybes. Manoma, ji turėjo būti palaidota Suvalkuose. Taigi kilusi iš kilmingos vilniečių šeimos, sėkmingai atsiskleidusi mėgstamoje profesijoje, sulaukusi visuotinio pripažinimo, turėjusi didelį jos talento gerbėjų pulką, tarp jų žinomų visuomenės veikėjų, jauna aktorė miršta, ir vos po poros metų ieškantys jos kapo Suvalkų kapinėse jo neberanda. Tai 1843 m. konstatavo A. H. Kirkoras, su širdgėla pažymėdamas, kad „Vilniaus žvaigždė užgeso vieniša tarp svetimų“¹⁶.

Dar daugiau klausimų kelia kitos gabios menininkės likimas. Istorijoje išliko vilnietės dainininkės Annos Ksaweros Deybel (1818 – apie 1889) vardas, bet tik tiek, kiek jis siejamas su keistenybių kupinu A. Mickevičiaus biografijos tarpsniu Paryžiuje, ir nušviečiamas toli gražu neobjektyviausiai. Jos gyvenimas, tiksliau tik jo atkarpa Prancūzijoje, apipintas gausybės būtų ir nebūtų istorijų, panardintas į istorinių gandų ir pramanų liūną su gausybe interpretacijų, kai apibūdinimai varijuoja nuo A. Mickevičiaus vaikų guvernante dirbusios „laisvo elgesio“ moters, gadinusios ir taip silpną Celinos Mickiewicz sveikatą, iki demoniškos ekstrasensės, mistiškai veikusios ne tik poetą, bet ir patį poeto garbintą Mistrą, taip pat nuo Vilniaus krašto atklydusį Andrzejų Towiański. Ir beveik nieko apie tai, kad talentinga mergina svajojo tapti dainininke ir jau sulaukusi pripažinimo Lietuvoje bei Rusijos imperijoje siekti karjeros aukštumų vyko į Paryžių, kuriame šios viltys sudužo, bet ne dėl talento stokos, o kitaip nei tikėtasi susiklosčius asmeninio gyvenimo aplinkybėms.

Anna Ksawera Deybel gimė Vilniuje 1818 m. kilmingoje baletų šokėjo Ksawery Deybelio ir Albinos Reszke-Deybel šeimoje. Deybeliai buvo asimiliavę

¹⁵ *Ibid.*, p. 178.

¹⁶ Adam Honory Kirkor, *op. cit.*, p. 29.

Lenkijos vokiečiai. Jos tėvo, atvykusio į Vilnių iš Varšuvos, šokiai *grotesco* turėjo didelį pasisekimą. Septyniolikmetis K. Deybelis apsigyveno Vilniuje, prieš tai baigęs mokslus Varšuvoje ir dvejus metus tobulinęs šokio meną Vienoje. Vilniuje jis dirbo šokio pedagogu Vilniaus kadetų korpuse, nuo 1815 m. – kartu su žmona Albina įkurtame moterų pensione (dvių klasių privačioje mokykloje), nuo 1822 m. – Vilniaus universitete. Kaip universiteto dėstytojas K. Deybelis vyko į Prancūziją, Vokietiją, Šveicariją tobulintis šokio srityje ir pasisemti žinių apie moterų pensionų organizavimą bei veiklą. Ksawery ir Albinos Deybelių pensionas buvo laikomas vienu geriausiu krašte, veikęs panašiu mokyklų Vakarų Europoje pavyzdžiu. Vilniuje ši mokykla gyvavo iki 1835 m., vėliau persikėlė į Vilkmergę (dab. Ukmergė). K. Deybelis mirė Vilkmergėje 1841 m. lapkričio 29 d. Šiame mieste jo mokykloje mokėsi ir Marylos (tikr. Marianna Ewa) Wereszczakos-Puttkamer dukra Zofia. Manoma, kad į A. Mickevičiaus namus Paryžiuje Anna Ksawera atvyko turėdama ir Marylos rekomendacinį laišką. Galbūt iš tikrųjų vykdama į nepažįstamą kraštą tobulinti balsą mergina stengėsi pasirūpinti rekomendaciniais laiškais, kurie praversėtų nenumatytomis aplinkybėmis. Yra teigiančių, kad Anną Ksawerą, kaip tinkamą žmogų, galintį pagelbėti prižiūrint vaikus, Celinai Mickiewicz pasiūlė ir Celinos sesuo Helena Malewska.

Šeima, kurioje užaugo A. K. Deybel, buvo gerbiama ir žinoma visoje Lietuvoje. Deybeliai gyveno netoli Šv. Jurgio bažnyčios (namas neišlikęs). Čia veikė ir jų mokykla, kurioje mokėsi daugelis Lietuvos mergaičių. Ir Anna Ksawera iš pradžių mokėsi tėvo mokykloje, vėliau pati joje dėstė. Ji mokėjo prancūzų ir vokiečių kalbas. Muzikos mokėsi pas bendraamžį S. Moniuszką,¹⁷ kuris po studijų Vokietijoje gyveno Vilniuje. Būdama vos dvidešimties A. K. Deybel Lietuvoje jau buvo lai-

koma autoritetu tarp vokalo pedagogų. Zofios Puttkamer tėvas 1840 m. kovo mėn. laiške dukrai rašė, kad ji „padainuotų panelei Deybel, ir jei ji pasakys, kad tavo balsas tinkamas, tarsimės su ja dėl tavo [vokalo] pamokų“¹⁸.

A. K. Deybel dainininkės karjeros pradžia buvo labai sėkminga. Reikiamą postūmį, paramą ir pagalbą jai suteikė garsi vokiečių dainininkė sopranas Sabina Heinefetter (1809–1872), Louis (Ludwigo) Spohro ir Giovanni Tadolini mokinė, iki tol jau dainavusi Milane, Paryžiaus italų operoje. 1840 m. žiemą ji atvyko į Vilnių. Išgirdusi dainuojant Anną Ksawerą ji buvo sužavėta merginos balsu. Nusprendusi padėti jaunai vilnietei įgyvendinti svajonę, vokiečių žvaigždė pasiūlė kartu vykti į Maskvą. Dvidešimtmetės dukros norą siekti dainininkės karjeros palaikė tėvai ir tikėdami, jog kelionė su paramą siūlančia garsia vokaliste atvers kelią į didžiulias scenas, išlydėjo ją į Maskvą.

Pirmasis Annos Ksaweros viešas ir labai atsakingas pasirodymas už Lietuvos ribų įvyko 1841 m. balandžio mėn. Maskvos mažojo teatro scenoje, kur ji koncerte dainavo kartu su S. Heinefetter. Kaip rašė koncerte apsilankęs vilnietis, tuo metu bebaigiantis Maskvos universitetą, vėliau žurnalų leidėjas Romualdas Podbereskis:

scenoje šalia garsios artistės pasirodė jauna mergina, pirmąkart gyvenime iš rūpestingos tėvų priežiūros, iš namų saugios ramybės, kur pagal lietuvių merginų paprotį jai terūpėjo laukų aguonos ir rūtų vainikai, papuolusi į artistinio pasaulio verpetą ir susitinkanti akis į akį su nepažįstama publika svetimam krašte taip toli nuo tų, kurie ją suprastų [...]. Išties kiekvienas šios jaunos merginos vietoje sudrebėtų [...]. Po vos juntamo jaudulio solo dainavime pasigirdo švarus ir labai malonus jos mecosopranas, ypač puikus Adalgisos duete [Adalgisa – A. K. Deybel, Norma – S. Heinefetter, – V. B.] iš Vincenzo Bellini operos *Norma*.¹⁹

17 Bohdan Urbankowski, „Xawera czyli Poeta w szponach „demonicznej Żydówki“, in: Adam Mickiewicz. *Tajemnice wiary, miłości i śmierci*, [interaktyvus], 1999, [žiūrėta 2012-04-25], http://niniwaz.cba.pl/xawera_czyli_poeta_w_szponach.htm.

18 *Ibid.*

19 Romuald Podbereski, „Pierwszy debiut P. Anny Xawery Deybel w koncercie P. Sabiny Heinefetter w Moskwie“, (Wyjątek z lis-

Pasirodymą lydėjo gausūs aplodismentai ir nesibaigiantys *bravo* abiem dainininkėms, skelbę jaunos artistės triumfą. Rašantysis linkėjo, kad išsipildytų A. K. Deybel troškimas pašvęsti savo gyvenimą ne lengvai dainininkės karjerai. Pažymėta, jog dainininkė pasitiki savo jėgomis, ir tai taip pat yra talento rodiklis, o jos nenugalima aistra menui tik padėsianti. Sėkmę žadėjo garsių menininkų pripažinimas. Viešai vilnietę gyrė žinoma vokiečių dainininkė Henriette Sontag (1806–1854; tikr. Gertrude Walpurgis Sontag). Dainininkės talentu domėjosi ir kiti meno pasaulyje įtakingi žmonės.

A. K. Deybel labai vertino S. Heinefetter patarimus, brangino jų pažintį, laikė ją savo drauge, mokytoja. Netrukus po mėnesio, gegužę, S. Heinefetter vyko į Sankt Peterburgą, Karaliaučių ir Berlyną. Rugsjūtį abi dainininkės buvo Badene, kur susitiko su jaunesne Sabinos seserimi taip pat dainininke Kathinka Heinefetter (1819–1858). Po šio susitikimo Sabina grįžo į Sankt Peterburgą, o Kathinkai, vykstančiai į Paryžių tobulinti balsą, sesuo į draugiją parekomendavo jos bendraamžę Anną Ksawerą, prašydama ją pagloboti: abi turėjo tą patį tikslą – siekti vokalo mokslų. Iš tiesų Kathinka Heinefetter Paryžiuje po pamokų pas Louis Ponchard'ą dainavo *Paris Opéra* Donnos Elviros vaidmenį W. A. Mozarto operoje *Don Giovanni*. Tai buvo 1841 metai, lemtingieji ir jos, ir vilnietės Annos Ksaweros gyvenime. K. Heinefetter karjerą laikinai pertraukė asmeninio pobūdžio įvykiai, tragiškai pasibaigę 1842 m., kai vienas jos meilužių nužudė savo varžovą jos apartamentuose. Bet aprimus skandalui, vėliau ji ir vėl dainavo, tiesa, kitur – Hamburge, Berlyne, Vienoje, Budapešte.

Dar dramatiškesni gyvenimo posūkiai laukė Annos Ksaweros: Paryžius, turėjęs jai tapti tikrąja dainininkės karjeros pradžia, tapo jos pabaiga. Žadėjusi ja pasirūpinti K. Heinefetter, iki 1842 m. dainavusi Paryžiaus italų operoje, išgyveno meilės istorijas, dėl kurių netru-

kus turėjo palikti svajonių miestą. Vilnietė dainininkė A. K. Deybel, nors jau ragavusi šlovės Rusijos imperijos didmiesčiuose, atvykusi į „tikrąjį“ užsienį jautėsi vieniša, be pragyvenimo šaltinio ir gyvenamosios vietos, sukręsta staigios tėvo mirties (1841 11 29). Rašiusiųjų apie Annos Ksaweros išvaizdą apibūdinimuose rasime pastebėjimą, jog nenusakomai stipriai aplinkinius traukė jos vienišumas, atsispindėjęs ne tik jos akyse, ypatingame žvilgsnyje, bet ir visoje esybėje. Būtent 1841 m. lapkritį Anna Ksawera apsilankė A. Mickevičiaus namuose, nuo 1842 m. pavasario apsigyveno juose. A. Mickevičius žinojo vilniečių Deybelių šeimą iš tų laikų, kai filomatai, tarp jų Tomaszas Zanas ir matematikas bei fizikas Teodoras Łoziński, dėstė Annos Ksaweros tėvo pensione, taip „prisidurdami“ pragyvenimui.

Nežinomos tikrosios priežastys, dėl kurių gabi jauna dainininkė nutraukė savo vos prasidėjusį daug žadantį dainininkės kelią. Jos balsu ir toliau žavėjosi visi, kas girdėjo ją dainuojant, deja, ne didžiosiose scenose, o Mickevičių svečiams, nors tai daryti ji nemėgo. Tarp kitų kūrinių ji atlikdavo ir dainą „Lakštingalėle mano“, kuriai muziką parašė pats A. Mickevičius. Šią, kaip ir kai kurias kitas, poeto dainas su jo muzika Anna Ksawera užrašė ir vėliau saugojo natas savo namuose Nantere. Ne kartą išėjusi ir vėl grįžusi į A. Mickevičiaus namus, visam laikui juos paliko 1850 m. pavasarį, kai, pasak istoriografijoje nenuneigto fakto, jau augo dviejų ar trejų metų judviejų dukra, „rudaplaukė, guvi Andréė“²⁰. 1855 m. Ksawera ištekėjo už prancūzo Edmundo Mainard'o. Gyveno su vyru ir vaikais Nantere, ankstesnėje Mistro, A. Towiański, gyvenamoje vietoje, kur, manoma, ir mirė nepritekliuje.

Pasinėrę į istorinių faktų interpretacijos gelmes galime rasti begales nuomonių apie vilnietės gyvenimą Paryžiuje. Pasiremškime viena iš jų, teigiančia, kad A. K. Deybel savo dainininkės karjerą paaukojo dėl Poeto, tapdama vos ne tarnaitė jo namuose, kad ji pa-

tu), *Tygodnik Petersburski*, Nr. 25, 4/16 IV 1841.

20 Wiesław Chelminiak, „Kilogram Wieszcza“, in: *Wprost* 24 (Kultura), [interaktyvus], 2002/2(998), [žiūrėta 2012-04-25], <http://www.wprost.pl>.

dėjo Poetui atitolti nuo tovanizmo, kurio idėjomis pati ir žavėjosi, ir nusivylė, kad buvo ne vien, kaip, deja, daugelis A. Mickevičiaus biografų įvardija, paprasta nereikšminga Poeto vaikų globėja, bet ir Poeto globėja taip pat²¹. Pasak lenkų rašytojos Ewos K. Kossak,²² A. K. Deybel – įdomiausia, paslaptiniausia ir tragiškiausia asmenybė XIX a. lenkų emigracijoje. Tačiau į daugelį klausimų, susijusių su gabios dainininkės karjeros žlugimo aplinkybėmis, šiandien jau neįmanoma atsakyti. Paaiškinimų rastume A. Mickevičiaus epistoliniame palikime. Tačiau, kaip žinome, A. Mickevičiaus vaikai sudegino, ištrynė ar kitaip sunaikino visa, kas buvo susieta su jų tėvo ir vilnietės dainininkės bendravimu: kai kas iš to, kas tokiu būdu amžiams dingo, galbūt galėtų suteikti žinių ir šiuo rūpimu aspektu.

Vilniaus bernardinų kapinėse 1870 m. palaidota Albina Deybel (Annos Ksaweros motina). Annos Ksaweros Deybel-Mainard kapo Nantere ieškota ir nerasta. Žinomas šiuolaikinis lenkų eseistas, literatūros istorikas ir dramaturgas Krzysztofą Rutkowskis 1998 m. rašė: „Ar surasiu Xaweros kapą? Ieškau jo, kad atiduočiau skolą ir balta rože pridengčiau gėdą už mano mirusius brolius“²³, tikriausiai metaforiškai galvodamas ir apie laiku neužfiksuotus bei neišsaugotus faktus apie poeto (tuo pačiu ir Annos Ksaweros) parodytišką laikotarpį, ir dažnai neobjektyviai bei vienusiškai traktuojamą lietuvaitę laikytos dainininkės iš Vilniaus asmenybę.

Iš fragmentiškų užuominų įvairaus pobūdžio šaltiniuose tenka dėlioti ir kitos žymios vilnietės, pelniusios europinį pripažinimą, dainininkės mecosoprano Marios Ciechanowicz-Salvini (Maria de Georges) kūrybinį portretą. Jos gyvenimo metas – XIX a. pabaiga – XX a. pradžia. Ji gimė Vilniuje²⁴ apie 1865 m. Annos Mikulskos-Ciechanowicz

3. Maria Ciechanowicz-Salvini, 1895

Maria Ciechanowicz-Salvini, 1895

ir Michała Ciechanowicziaus šeimoje. Jos tėvas buvo Stanisława Moniuszkos mokinys, vargonavo Šv. Jonų bažnyčioje, Aušros Vartų bažnyčioje ir koplyčioje. 7-ąjį dešimtmetį M. Ciechanowiczius buvo laikomas geriausiu vargonininku Lietuvoje. Aukojant šv. Mišias giedojo jo mažamečiai vaikai: Maria, jos sesuo Helena (taip pat buvo dainininkė mecosopranas), Józefas ir Kazimierz (abu dainavo ir grojo fortepijonu). 8-ąjį dešimtmetį Maria kartu su tėvu ir broliu Kazimierz (abu dainavo Vilniaus miesto teatro chore²⁵).

mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 151, b. 52, l. 7.

25 Dokumentai apie aktorius, [Vilnius], 1872, in: Lietuvos literatū-

21 Bohdan Urbankowski, *op. cit.*

22 Ewa K. Kossak, *Boskie diabły*, Warszawa: Czytelnik, 1996.

23 Krzysztof Rutkowski, „Nagadusza“, in: *Twórczość*, [interaktyvus], Nr 7, 1998, [žiūrėta 2012-04-25], <http://hell.pl/yola/rutkowski/nagadusza.html>.

24 Marya Ciechanowiczówna-Salvini, [Vilnius], [s.a.], in: Lietuvos

Maria įgijo puikų muzikinį išsilavinimą užsienyje. 1885 m. išvykusi į Milaną ji pustrėčių metų mokėsi pas garsųjį vokalo pedagogą, „žvaigždžių ugdytoją“ Francesco Lamperti, vėliau apie tris mėnesius tobulinosi pas kažkurį iš garsųjų Guerrini. Dėl savo gražaus balso (dramatinis mecosopranas) ir artistiško vilnietė Italijoje pelnė „Primadonnos Contralto“ titulą. Milane pastebėtas jos neeilinis talentas ir pranašauta puiki artistinė ateitis. M. Ciechanowicz-Salvini (prieš tai jos pavardė buvo Maria de Georges) su pasisekimu dainavo Italijos teatruose Brešoje (*Guillaume*), Mortaroje, Milane (*Dal Verme*), kur sukūrė puikius operinius vaidmenis: Pierotto ir Leonorą (Gaetano Donizetti *Linda di Chamounix* ir *Favoritè*), Romeo (Niccolò Antonio Zingarelli *Giulietta ir Romeo*), Laurą (Amilcare Ponchielli *Gioconda*), daug koncertavo Milane, Nicoje ir Kanuose. Italų spaudoje buvo spausdinami jai sukurti sonetai, ypač džiaugtasi jos 1888 m. Milano *Dal Verme* teatre sukurtu Lauros vaidmeniu *Giocondoje*, pripažįstant, jog scenoje dainavo neeilinį talentą turinti dainininkė, kurios laukia šlovinga ateitis²⁶.

1889 m. Maria, keliems mėnesiams atvykusi į Vilnių, vėl išvyko į Milaną, kurį paliko apie 1891 m. dėl motinos ligos (Anna Mikulska-Ciechanowicz mirė 1896 m.). M. Ciechanowicz-Salvini Vilniuje dirbo muzikos mokytoja muzikos mokykloje ir mokė privačiai. 1891–1895 m. daug koncertavo Vilniuje, Druskininkuose, Gardine, Vitebske, Sankt Peterburge, Varšuvoje (čia dainavo G. Donizetti operoje *Favoritè*). Ypatingo dėmesio sulaukė jos koncertas Vilniuje 1895 m. sausio 22 d. Klausytojus sužavėjo ir recenzentų pagyrų pelnė dainininkės atlikti kūriniai: Pierotto kavatina iš G. Donizetti operos *Linda di Chamounix*, garsioji Leonoros arija „Taika“ („Pace“) iš Giuseppe's Verdi operos *Likimo galia*, kartu su seserimi Helena – duetai iš Amilcare Ponchielli *Giocondos* ir Charles'io François Gounod operos *Sappho* (*Sappho*). Dainininkės repertuare taip pat buvo populiarioji romantinė Carlo Maria von Weberio

opera *Laisvasis šaulys*; arijas iš jos, Ch. F. Gounod dainą „Pavasaris“ ir kitus kūrinius ji dainavo koncertuose užsienyje ir Lietuvoje, Druskininkuose (1893–1895).

Lietuvoje į M. Ciechanowicz-Salvini koncertus publika ėjo žinodama, jog tai italų operos solistės pasirodymai. Vilniaus laikraštis vadino dainininkę „Milano operos primadona“, pastebėdamas, kad jos balsas *soprano léger* „ypač skambus ir malonus viduriniuose registruose“, o repertuaras labai platus, jame daug klasikinės muzikos²⁷.

1897 m. anonsuojant italų operos trupės, vadovaujamos Aleksandrio Łukowicziaus, gastroles Vilniuje buvo minima ir M. Salvini pavardė. Tiksliai nežinoma, ar dainininkė dainavo su italais, kurie kovo 2–30 d. parodė apie 16 operų (20 spektaklių).

Dirbdama Vilniuje ir koncertuodama M. Ciechanowicz-Salvini planavo grįžti į Italiją, tikėdamasi atnaujinti pasirodymus operos scenoje. Dėl galimybės sudaryti darbo sutartį su kažkuriuo Italijos operos teatru ji tarėsi su 1895 m. Vilniuje koncertavusia garsiąja lenkų ir amerikiečių dainininke Marcelina Sembrich-Kochańska (Marcella Sembrich; 1858–1935). Juo labiau kad ši įžymi artistė taip pat anksčiau dainavo tose pačiose kaip ir M. Ciechanowicz-Salvini scenose (Milano *Dal Verme*) ir buvo tų pačių pedagogų auklėtinė (Giovanni Battisto Lamperti, vėliau jo tėvo Francesco Lamperti mokinė). M. Ciechanowicz-Salvini kreipėsi į M. Sembrich-Kochańską, prašydama rekomendacinio laiško dainininkams gerai žinomam italų leidėjui ir impresarijui Edoardo Sonzogno (1836–1920), parėmusiam ne vieną teatro menininką. Jo paskata ir palaikymas prisidėjo ir prie sėkmingos kompozitoriaus, pianisto ir dirigento Gellio Benvenuto Coronaro (1863–1916) karjeros. Būtent G. B. Coronaro diriguojant Milano *Dal Verme* operos spektaklius, juose dainavo vilnietė „Milano operos primadona“ M. Ciechanowicz-Salvini. Iki sugrįžimo į Vilnių šioje scenoje dainininkė atliko pagrindinius operų vaidmenis beveik septynerius metus.

ros ir meno archyvas, f. 44, ap. 1, b. 91, l. 14.

26 Marya Ciechanowiczówna-Salvini, *op. cit.*

27 Ф., in: *Виленский вестник*, 1895 01 24, Nr. 19.

M. Sembrich-Kochańska ir kartu su ja į Vilnių atvykęs žymiosios menininkės vyras, buvęs jos mokytojas Lvovo konservatorijoje profesorius Wilhelmus Stengelis, maloniai sutikę išklausti M. Ciechanowicz-Salvini dainavimo, susitiko su ja „Georgijaus“ („Žoržo“) viešbučio apartamentuose (dab. Gedimino pr. 20, buv. „Vilniaus“ viešbutis). Dainininkė atliko dramatišką ariją iš G. Verdi operos *Likimo galia*. Fortepijonu jai akompanavusi M. Sembrich-Kochańska buvo sužavėta talentingos vilnietės balsu. Rekomendaciniame laiške italų impresarijui E. Sonzogno ji Mariją Ciechanowicz-Salvini apibūdino kaip „labai talentingą dainininkę, turinčią nuostabų dramatinį balsą“²⁸.

Deja, tolesnis gabios vilnietės, europinį pripažinimą pelniusios dainininkės M. Ciechanowicz-Salvini likimas nežinomas. Jos tėvas Michailas Ciechanowiczius palaidotas Vilniuje Rasų kapinėse. M. Ciechanowicz-Salvini palaidojimo vieta nenustatyta.

IŠVADOS

1. Šiame straipsnyje pateiktų scenos menininkių kūrybiniai portretai turi bendrų bruožų: jos gimė XIX a. Vilniuje, jų šeimos buvo žinomos ir gerbiamos Lietuvoje, jos buvo talentingos, pasiekė savo profesijos aukštumą, išgarsėjo Lietuvoje ir toli už savo gimtinės, jų meną pripažino ir vertino pasaulinio lygio menininkai.
2. Keturių aktorių ir dainininkių biografijos yra svarbūs Lietuvos muzikos ir teatro istorijos puslapiai. Nemenkas šių menininkių indėlis į muzikinį ir teatrinį švietimą, jų atstovaujamo meno sričių demokratėjimo ir profesionalėjimo procesą Lietuvoje. Pripažinimą pelniusios moterys prisidėjo prie miesto kultūros plėtos, garsino Vilniaus ir Lietuvos vardą užsienyje.
3. Tačiau jų vardų nerasime respektabiliose muzikos ir teatro enciklopedijose, ne visų jų žinomos amžino poilsio vietos. Atsakymo į klausimą,

²⁸ Lucjan Uziębło, „Ze wspomnień wileńskiego melomana“, in: *Śpiewak*, 1934, R. 15, Nr. 10, p. 135–136.

simą, kodėl tikros XIX a. žvaigždės šiandien pamirštos, nesureikšminant iki atskiro tyrimų objekto svarbos ir sutinkant su tuo, kad panašaus pobūdžio klausimai natūraliai lydi daugelį istorinių tyrimų, galima vien pažymėti, kad tam tikro išskirtinumo suteikia tik ta aplinkybė, jog čia pateikti panašaus likimo keturių moterų portretai. Šiuo atveju kai kurie priežastiniai aspektai ir atsakymo kontūrai ryškėja sugretinus aptariamų biografijų faktus: vienas tų aspektų – aptariamo laikotarpio visuomeninio ir socialinio gyvenimo modelio savitumai bei prioritetų (tarp jų ir moters vietos visuomenėje) sanglaudos ypatumai. Žiojėjančias spragas reikšmingose biografijose lemia ir netolygus XIX a. bendrosios Lietuvos kultūros istorijos ištirtumas bei nepakankamas asmenybės-kūrėjo svarbos joje įvertinimas.

Gauta 2012-06-15

ŠALTINIAI

- Ciechanowiczówna-Salvini Marya, [Vilnius], [s.a.], in: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 151, b. 52, l. 7.
- Dokumentai apie aktorius, [Vilnius], 1872, in: Lietuvos literatūros ir meno archyvas, f. 44, ap. 1, b. 91, l. 14.
- Franko Josepho prisiminimai, [Vilnius], in: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 21, b. 3, l. 134–136.
- Vilniaus magistrato archyvas, [Vilnius], 1798, in: Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 458, ap. 1, b. 391, l. 54.

LITERATŪRA

- Adam de Sztrunk Asses. Izby Kryminalnej Gub. wileńs. [Edward Jan Römer?], „Artystki i artysci dramatyczni, składający terażniejszy teatr polski w Wilnie“, in: *Wizerunki i roztrząsanie naukowe*, poczet nowy, t. 23, Wilno, 1838, p. 124–125.
- Bakutyte Vida, *Vilniaus miesto teatras: egzistencinių pokyčių keliu 1785–1915*, Vilnius: LKTI, p. 158–162.
- Bogusławski Wojciech, *Dzieje teatru narodowego na trzy części podzielone oraz Wiadomość o życiu sławnych artystów*, Warszawa: N. Glüksberg, 1820, p. 48.
- Chelminiak Wiesław, „Kilogram Wieszcza“, in: *Wprost 24* (Kultura), [interaktyvus], 2002/2(998), [žiūrėta 2012-04-25], <http://www.wprost.pl>.

Jędrzychowski Zbigniew, *Teatra Grodzieńskie 1784–1864*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2012, p. 52–54.

Kirkor Adam Honory, „Izabella Górska“, in: *Pamiętniki umysłowe*, t. 2, Wilno: u Glücksberga, 1845, p. 25, 29.

Kossak Ewa K., *Boskie diabły*, Warszawa: Czytelnik, 1996.

Lelewel Joachim, *Listy do rodzeństwa pisane*, oddział I, t. I, Poznań: Nakład Księgarni J. K. Żupańskiego, 1878, p. 34.

Pamiętniki d-ra Józefa Franka, opracował Władysław Zahorski, Wilno, 1913, t. 2, p. 134.

Podbereski Romuald, „Pierwszy debut P. Anny Xawery Deybel w koncercie P. Sabynej Hejnefetter w Moskwie“, (Wyjątek z listu), *Tygodnik Petersburski*, Nr. 25, 4/16 IV 1841.

Rulikowski Mieczysław, *Teatr polski na Litwie*, Wilno: wydawnictwo „Kurjera Litewskiego“, drukiem E. Nowickiego, 1907, p. 42.

Rutkowski Krzysztof, „Nagadusza“, in: *Twórczość*, [interaktyvus], Nr. 7, 1998, [žiūrėta 2012-04-25], <http://hell.pl/yola/rutkowski/nagadusza.html>.

Upiór według opowieści Byrona melodramat w 3 a. Carmouche, Jouffroy i Ch. N[odier], z francuzkiego tłómaczona przez Bonawenturę Kudlicza, Warszawa: Drukarnia Łatkiewicza, 1821.

Urbankowski Bohdan, „Xawera czyli Poeta w szponach „demonicznej Żydówki“, in: *Adam Mickiewicz. Tajemnice wiary, miłości i śmierci*, [interaktyvus], 1999, [žiūrėta 2012-04-25], http://niniwaz.cba.pl/xawera_czyli_poeta_w_szponach.htm.

Uziębło Lucjan, „Wileński nekropol muzyczny“, in: *Śpiewak*, 1933, Rok XIV, Nr.11, p. 167.

Uziębło Lucjan, „Ze wspomnień wileńskiego melomana“, in: *Śpiewak*, 1934, Rok XV, Nr. 10, p. 135.

Ф., in: *Виленский вестник*, 1895 01 24, Nr. 19.

FEMALE STAGE ARTISTS FROM VILNIUS: FORGOTTEN (WHY?) STARS OF THE 19th CENTURY

Vida Bakutytė

KEYWORDS: Vilnius, 19th century, actress, singer, theatre, music.

SUMMARY

The object of the article is the biographies of the famous 19th century actresses and singers from Vilnius, which have not been extensively studied (or have not been studied at all) – Marcianna Korwell-Morawska, Izabella Górska, Anna Ksawera Deybel, and Maria Ciechanowicz-Salvini. The creative portraits of these four women have something

in common: they were all born in Vilnius; their families were well known and respected in Lithuania; they were talented; they reached the peak of their professions; and their art was acknowledged and appreciated by world-acclaimed artists. The goal of the publication is to highlight the significance of the achievements of these Vilnius-born females who earned fame both in Lithuania and beyond its borders. The artists under analysis made a considerable contribution to musical and theatrical education and the growing democratisation and professionalisation process in the spheres of art represented by them in Lithuania. These acclaimed women contributed to the development of the city culture and promoted the name of Vilnius and Lithuania in foreign countries.

The answer to the question of why these true stars of the 19th century have been forgotten today is not treated as a separate research object in the article. As a rule, the questions of similar type accompany a number of historical research studies, but the circumstance of presenting portraits of four women of similar fate renders a certain exceptionality. In this case, certain causal aspects and the contours of the answer come to the fore by comparing the facts from the biographies analysed: the aspects of the public and social life model and of the presence of priorities (including the role of women in society) in the 19th century are one of those reasons. The gaps missing in the prominent biographies are also determined by a rather uneven research focus in respect of the general 19th century Lithuanian history of culture and the underestimated role of personality-creator in it.